

nemesség kezdeti lelkesedése alábbhagyott. Így a casino volt kénytelen saját erőből finanszírozni a színházat. De sajnos ez csak arra volt elegendő, hogy a november 22-én megnyílt második évad alig egy hónapot érjen meg. A tiszavirág-életű második színi idény után a casino többet már nem próbálkozott önálló színház fenntartásával. Ehhez anyagi lehetőségei kevésnek bizonyultak. Így is tisztelet és elismerés, 150 év távlatából is, a nagyszerű kezdeményezésnek.

Újabb próbálkozások

A casino színházpártoló tevékenysége megmutatta, hogy a városban volt igény a magyar nyelvű kultúrát közvetítő önálló színi csoportokra. De azt is megmutatta, hogy ennek megvalósításához széles körű összefogásra lett volna szükség. Ennek hiányában pedig a legígéretesebb vállalkozás is kudarcba fulladhat.

Szerencsére ezt követően sem maradt magyar társulat nélkül a város, de ezek megint csak vándortársulatok voltak, s rövid ideig tartózkodtak a városban. 1843-ban Kilényi Dávid és komédiásai látogattak a Mecsek aljára. Majd 1846-ban a városi színházban először csendült fel magyar szó. A magyar teátristák közül Havi Mihály és Szabó József európai hírű táncos-dalozó társulata nyerte el a város állandó színházában való fellépési jogot. 1847-ben éppen egy magyar társulat bizonytalansága miatt a város színtársulat nélkül maradt. S mint a korabeli jegyzőkönyvek említik, ez az akkori polgárságnak komoly sérelme volt. Tehát ekkorra a színjátszás már egyértelműen elfogadott, sőt, szükségszerű volt. 1848-ban pár hétre újból magyar társulatnak tapsolhattak a pécsiek. Ekkor Chiabai Pál együttese szórakoztatta a polgárokat.

A városi Nemzeti Casino, bár nem tudott már önálló társaságot fenntartani, a nemzeti színészetet lehetőségeihez képest továbbra is messzemenően segítette. Az évtizedek múltával már teljes egészében sikerült gyökeret eresztenie a városban a magyar anyanyelvű színjátszásnak. Az 1895-ben átadott új teátrum esetében már egyértelmű volt, hogy az a nemzeti színjátszás újabb helyszíne lesz. A magyar nyelvű színészet elterjedésében a pécsi Nemzeti Casino elévülhetetlen érdemeket szerzett reformkor alatt városunkban.

Márfi Attila

A Szabad Tanítás egykori országos kongresszusa és későbbi gyakorlata Pécsen

A századforduló gazdasági lendülete sodrában a gondolatszabadság és az iskoláztatás mindenkire kiterjesztendő egyenlősége új értelmet kapott. A korszerű ismeretek tömeges átadása, a politikai mozgalmakban történő részvétel demokratikus alakítása egyaránt megmozdította a konzervatív és liberális meg a szocialista eszméiség híveit, szervezetét. Közös, érlelődő elhatározásukat a Szabad Liceum és az Erzsébet Népakadémia választmánya, illetve vezetősége 1906. június 10-én egy kongresszus megtartásában látta érvényesítendőnek. Mint megfogalmazták, a kongresszus időszzerű, mert „A nagy művelődési áramlatok idejében az emberek összehalmozódott ismereteinek a társadalom minél szélesebb rétegeire való kiterjesztése mindig egybeesett a demokratikus társadalmi irányzattal”. A széles körű előkészítés során Zsolnay Miklós nagyiparos, a Pécsi Népakadémia elnöke a kongresszus helyéül Pécsen javasolta, ahol országos ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági kiállítást is rendeztek. A pécsi színhelyet dr. Doktor Sándor, a Pécsi Szabadgondolkodók Egyesületének elnöke is támogatta. A rendezvény a Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusa megnevezést kapta. A rendezők Szózata azt a reményt fejezte ki, hogy „a most megindult század a szabad tanítás teljes érvényesülését fogja elérni!”. A széles néptömegek iskolán kívüli oktatása, a felnőttképzés minden irányú kiterjesztése és a népfőiskolák első kezdemé-

nyezései, amelyekben „a fölébresztett szellemi élet szükségévé válik az egyetemi oktatás színvonaláig föltörni”.

A széles nyilvánosságot kapott kongresszust 1907. október 3–6. között tartották meg. A megnyitót a pécsi Nemzeti Kaszinó Király utcai dísztermében Beöthy Zsolt tartotta meg, majd Nendvitch Andor polgármester köszöntötte a résztvevőket. A kongresszus öt szakosztályban végezte munkáját: I. A tudományokat és elméleti, valamint gyakorlati ismereteket terjesztő előadások és tanfolyamok. II. Könyvtári és múzeumi szakosztály. III. Sajtószakosztály. IV. A művészeti szakosztály. V. A turista- és testnevelési szakosztály.

A kongresszus szellemisége

A műveltség és átadásának szerveződő rendszere filozófiailag egyaránt kapcsolódott a német idealizmushoz és a felvilágosodáshoz, a romantikához és a keresztény társadalometikához, politikailag a XIX. század liberalizmusához és polgári emancipációhoz, a szocialista eszmékhez, pedagógiai pedig az új humanista művelődésemlethez és módszerekhez.

A kongresszus korszakot jelentett, mert ez időtől határozottan – bár korszakonként egyenletlenül – érvényesültek azok a szempontok, amelyek szerint a személyiség intellektuális, emocionális, etikai és esztétikai erőinek kibontakozása nem zárul le az iskolai képzés befejeztével, minthogy bizonyos kulturális és művelődési javak csak felnőttek számára tárnak fel, továbbá a mindennapok szakmai, utilitarista szükségszerűségeinek ellensúlyozásaként erősítendőek a kultúragazdag, kötetlen célú szabadidő-tevékenységek és elképzelések területei. A szabadművelés és felnőttképzés célja ebből következően a művelt egyéniség, aki aktívan vesz részt a kulturális életben, sokoldalúan és egészében képzett, az „igazzal és jóval, széppel” való kontemplatív foglalatoskodás révén szabadabb és függetlenebbé válik, demokratikus rendszert épít. Az egyenjogú társadalom a képzett egyének összességéből tevődik ki.

A pécsi Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusa megerősítette, illetve megalapozta a népművelés, felnőttoktatás és a népfőiskolai mozgalom tevékenységét, amely a következő évtizedekben a magyar művelődéstörténet szerves elemeként adott lehetőséget és kereteket az ismeretek mind szélesebb átadásának. Ezen a kongresszuson fogalmazódtak meg azok az elméleti és gyakorlati tételek is, amelyek a későbbi sorra szerveződő népfőiskolák különböző tartalmaiban és formáiban jelentkeztek. Az 1907-es országos kezdeményezés nyomán sorra indultak népfőiskolai szerveződések – ezeket azonban elsodorta az első világháború.

A baranyai népfőiskolák és mozgalmak

A Nemzeti Szabadtanítás Pécsi Egyesülete kezdeményezésére Pécsen 1924 végén alakult meg a megye első népfőiskolája, melynek előzményei a szerb megszállás alatti időre nyúltak vissza. A népfőiskola a Baross Szövetség megalakulása nyomán a Baross Népfőiskola nevet vette fel és így működött 1944 márciusáig. A baranyai népfőiskolai mozgalom, a felnőttképzés különböző formái, a mezőgazdasági, ipari és szociális jellegű tevékenység azokban az időkben erősödött meg újra és újra, amikor a gazdaság és a társadalom problémái megoldásokat kívántak.

Húsz éven át folyamatosan élt a Baross Népfőiskola. A Frontharcos Népfőiskola kezdeményezésének nem volt folytatása. Az a kezdeményezés, amelyet a pécsi egyetemisták settlementmozgalma a bányavidéken kezdeményezett, néhány előadás után szintén elhalt. A vonzó program és a szociális érzékenységgel kezelt tevékenység nem tudott gyökeret verni a Pécs vidéki bányamunkások között. A bányamunkásság a kívülről érkezett programokkal szemben bizalmatlan volt, de a bányák birtokosa, a Duna Gőzhajózási Rt. sem vette jó néven a kezdeményezést. A korporatív jellegű társadalomszervezés nyomán a Turul Szövetség pécsi csoportja is népfőiskolát kezdeményezett 1942-ben. Az Esztergár Lajos polgármester által irányított, az 1930-as évek végétől egyre szervezettebbé váló szociális tevékenység szellemében 1941-re értek be egy, az „Ébredő Baranya” jeligét viselő népfőiskolai sorozat megindításának feltételei. 1942-ben P. Kerkai Jenő, a Kalot egyik alapítója és vezetője látogatta meg a püspöknádasdi volt püspöki nyaralót, ahol nemsokára Kalot népfőiskola nyílt. Az iskola több témában (magyar műveltségi, kertészeti, fadaragó, levente stb.) folytatta munkáját 1944 őszéig. A keresztényszocialista mozgalmak sorában a jezsuiták által

szervezett szakmai egyesülés, a Hivatásszervezet Pécsen 1941-től működött és munkásfőiskolájával írta be nevét a népfőiskolai mozgalom baranyai történetébe. Jelentősebb iparként a bányászat és a kisebb létszámú ipari foglalkozások szakszervezetei által – elsősorban szociáldemokrata indítással – különböző tanfolyamok hosszabb-rövidebb időtartamban jelentek meg a közművelődés körében. Tartósan azonban nem működtek.

A háborút követően azonnal újjászerveződő népfőiskolák közül a Nemzeti Parasztpárt hozott létre parasztegyetemet Kanyar József vezetésével, utat adva további, már lányok számára is nyitott hasonló tagozatoknak.

1947-től a szép reményekkel indult népfőiskolák és más szabadoktatási formák fokozatosan szűntek meg, 1949-ben valamennyi ilyen jellegű oktatási, képzési lehetőség megszűnt. Az 1907-ben megfogalmazott gondolatok, amelyek új és új kezdeményezésekben folytatódtak, a művelődés közvetlen tömeges gyakorlatát folytatva, mára a népfőiskolai mozgalom új korszakához segítettek.

Krisztián Béla

Egy elfelejtett hagyomány: a diákkaptár

Gróf Teleki Pál kultuszminiszter 1938-ban jelölte ki azt a harminc iskolát, melyben kísérletképpen megindult a kaptármozgalom. Az első harminchoz – időközben – kilencven város 560 iskolája csatlakozott. E vállalkozás a negyvenes évekre már szövetséggé terebélyesedett és megszilárdult.

A Diákkaptár Szövetség területileg kerületekre, körzetekre s végül csoportokra tagozódott. Egy-egy kerület élén az elnök állott, aki négy-öt város diákkaptárát fogta össze. 1940–1942 között a szövetséget (és a csaknem 40 000 diákkaptárost) mint országos elnök, ifj. Horthy István vezette. Lapot és évenkénti jelentést is szerkesztettek.

Az elnevezés igen csak találó volt, hiszen a „kaptár”, mint szimbólum régtől fogva a szorgalomnak, a gyűjtögetésnek, a takarékoságnak volt a jelképe. Egykoron cégérként a „méhkas”, a „kaptár” takarékpénztárak homlokzatán díszelgett.

A Diákkaptár Szövetség – alapítóinak eredeti szándéka szerint – a gyerekek leleményességére, kimeríthetetlen vállalkozó kedvére alapult. A szövetség csupán laza keretet nyújtott a kaptárosok önkéntes, nevelő, játékos, hasznos tevékenységéhez. A fontos az volt, ami csoportjaikban, sejtjeikben történt, ahol hasznos alapismeretek birtokába jutottak, olyan területeken, mint a kertészkedés, állattartás, gyógynövénygyűjtés, játékkészítés. Mindennek keretét a pénzforrások felkutatása és befektetése, a takarékoság övezte.

E gazdasági munkák városban és vidéken egyaránt komoly pedagógiai értékeket hordoztak, hivatás-, szakmaválasztásra ösztönöztek: ezúton készülődött a „kis” közgazdász, könyvelő, pénztáros, kereskedő stb. jövőbeni életére.

Legalább ennyire jelentős elem volt a csoportok önkéntes szerveződése, közösségi gyakorlata, belső autonómiája a korszak iskolarendszerében. Például: tisztikarukat, a munkacsoportok vezetőit, a „cégvezetőt” maguk választották. Ügyeiket közgyűlésen tárgyalták. Olykor természetesen külső segítségre is rászorultak. Erre szolgált a patrónusitkari hálózat, amely iskolán kívüli emberekből szerveződött, rendszerint egyetemistákból, fiatal tisztviselőkből. Gyakran akadt dolga egy-egy munkacsoport-vezetőnek a polgármesterrel, a gazdasági tanácsnokkal, a bankigazgatóval, valamilyen terv, elképzelés megvalósítása érdekében, ilyenkor jött jól a patrónus segítsége. Ekképpen kapcsolódtak a mozgalomhoz a Győrffi István nevét viselő kollégium közgazdászhallgatói, valamint a Cserkészszövetség.

A diákkaptárak jövedelmének nagyobb hányada szünidei munkavállalásból származott. A háborús viszonyok rajzolták fel gyűjtőmunkájuk hátterét: a papír, vas, rongy, gyógynövény és a különböző magvak gyűjtését inkább a szűkös viszonyok diktálták, mintsem az eredendő kaptáros célok. Az igazi tevékenység színtere a közvetlen gazdasági termelésben; az állattartásban, növénytermesztésben, a kertészkedésben, a kötvény- és „bank”-ügyletekben csúcsosodott ki. A kaptáros diák – miként arról az 1941. évi jelentés szól – szívesen látott vendég volt minden pénzintézetben, hiszen takarékbetétet hozott.¹ Ebben kivált a polgári

¹ *Csanak István*: 1 év – 1 millió diákkaptármunka az 1941. évben. Bp. é. n.